

"O'NTA NEGR BOLASI" ROMANIDA FOLKLOR XRONOTOPINING GOTIKLASHUVI: YOPIQ MAKON, QO'RQUV VA MUQARRAR VAQT

Sh.M.Istamova¹

Mas'ul muallif: Istamova Shoxida Maxsudovna, Buxoro davlat pedagogika instituti professori, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Accepted: 19 Sentabr 2026

Published: 19 Sentabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Istamova, S. M. "O'NTA NEGR BOLASI" ROMANIDA FOLKLOR XRONOTOPINING GOTIKLASHUVI: YOPIQ MAKON, QO'RQUV VA MUQARRAR VAQT / S. M. Istamova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 9, № 1. — B. 339–342.

1. Buxoro davlat pedagogika instituti professori, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Agata Kristining "O'nta negr bolasi" romanida qo'rquv faqat jinoyat va sir bilan emas, qahramonlar qamali qolgan makon hamda tobora qisqarib borayotgan vaqt bilan yuzaga kelishi ushbu maqolada folklor xronotopining gotiklashuvi sifatida talqin etiladi. Romanda sanoq qo'shig'i voqealarni oldindan belgilab beruvchi folklor formulasi bo'lib, orol, uni o'ragan dengiz mazkur formula amalga oshiriladigan yopiq makonni hosil qiladi. Sanoq har bir o'lim bilan kamayib borib, vaqt yakuniga yaqinlashadi, orol esa tirik qolganlar uchun yanada tor makondek sezila boradi. Asardagi xuddi shu folklor formulasi makon va vaqtning bir-birini to'ldirishi maqolada qo'rquv poetikasini shakllantiruvchi muhim badiiy tamoyil sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: folklor xronotopi, gotiklashuv, gotik xronotop, yopiq makon, qo'rquv, muqarrar vaqt, orol, dengiz, sanoq qo'shig'i, folklor formulasi, o'lim motivi, izolyatsiya, Agata Kristi.

ГОТИЗАЦИЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ХРОНОТОПА В РОМАНЕ «ДЕСЯТЬ НЕГРИТЯТ»: ЗАМКНУТОЕ ПРОСТРАНСТВО, СТРАХ И НЕИЗБЕЖНОЕ ВРЕМЯ

Аннотация. В романе Агаты Кристи «Десять негрят» страх порождается не только преступлением и тайной, но и замкнутым пространством, в котором оказываются герои, а также неуклонно сокращающимся временем. В статье это явление интерпретируется как готизация фольклорного хронотопа. Считалка выступает своеобразной фольклорной формулой, заранее задающей последовательность событий, тогда как остров и окружающее его море образуют замкнутое пространство, в пределах которого эта формула реализуется. С каждой новой смертью отсчёт сокращается, время приближается к неизбежному финалу, а остров воспринимается оставшимися в живых героями как всё более тесное и опасное пространство. Взаимодействие фольклорной формулы, пространства и времени рассматривается как один из ключевых художественных принципов формирования поэтики страха в романе.

Ключевые слова: фольклорный хронотоп, готизация, готический хронотоп, замкнутое пространство, страх, неизбежное время, остров, море, считалка, фольклорная формула, мотив смерти, изоляция, Агата Кристи.

THE GOTHICIZATION OF THE FOLKLORE CHRONOTOPE IN "AND THEN THERE WERE NONE": ENCLOSED SPACE, FEAR, AND INEVITABLE TIME

Abstract. In Agatha Christie's *And Then There Were None*, fear is generated not only by crime and mystery but also by the enclosed space in which the characters find themselves and by the steadily diminishing time. The article interprets this phenomenon as the gothicization of the folklore chronotope. The counting rhyme functions as a distinctive folkloric formula that predetermines the sequence of events, while the island and the surrounding sea create an enclosed space within which this formula unfolds. With each new death, the countdown grows shorter, time moves closer to its inevitable end, and the island comes to feel increasingly confined and threatening to the survivors. The interaction between folkloric formula, space, and time is therefore regarded as one of the key artistic principles shaping the novel's poetics of fear.

Keywords: folklore chronotope, gothicization, Gothic chronotope, enclosed space, fear, inevitable time, island, sea, counting rhyme, folkloric formula, death motif, isolation, Agatha Christie.

Kirish. Badiiy asarda makon va vaqt masalasiga e'tibor qaratilganda, ularning voqea sodir bo'ladigan joy va davrni ko'rsatish bilangina cheklanmasligi ayon bo'ladi. Ayniqsa, folklor bilan bog'liq syujetlarda makon qahramonni sinovga olib kiradigan, vaqt esa shu sinovning davomiyligi va chegarasini belgilaydigan muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ertak va rivoyatlarda uchraydigan uzoq yo'l, kimsasiz joy, o'rmon, g'or, tun, chegara kabi obrazlarning ko'pincha xavf yoki sinov bilan bog'lanishi ham shundan. Bizningcha, folklor xronotopining muhim xususiyatlaridan biri ham makon va vaqtning voqeaga bevosita ta'sir ko'rsatishidir.

Agata Kristining "O'nta negr bolasi" romanini shu nuqtai nazardan o'qiganda, asardagi orol tasviri alohida e'tiborni tortadi. Qahramonlarning bir joyga to'planishi va keyinchalik oroldan chiqib keta olmasligi uni oddiy voqea makonidan yopiq va xavfli hududga aylantiradi. Dastlab osoyishta ko'ringan bu joy asta-sekin qo'rquv makoni sifatida namoyon bo'la boshlaydi. Eng muhimi, qahramonlarning taqdiri bolalar sanog'i shaklidagi folklor matni bilan oldindan bog'lab qo'yilgan. Har bir o'limdan keyin sanoqning navbatdagi bosqichi amalga oshayotgandek taassurot tug'iladi. Shu sababli romanda vaqt ham oddiy ketma-ketlikda kechmaydi: u qahramonlarni muqarrar yakunga yaqinlashtirib borayotgan vaqt sifatida his etiladi.

Adabiyotlar tahlili. M.M. Baxtinning xronotop haqidagi nazariyasida makon va vaqtning aynan shunday uzviyligi badiiy tafakkurning muhim xususiyati sifatida qaraladi. Olim xronotopni adabiyotda o'zlashtirilgan zamon va makon munosabatlarining o'zaro bog'liqligi sifatida tushuntirib, uning janr va syujet tabiatini belgilashdagi ahamiyatiga e'tibor qaratadi [1]. Shu nuqtayi nazardan qaralganda, folklordan yozma adabiyotga o'tgan motiv, formula va obrazlarning vazifasi ham faqat mazmuniy o'zlashma bilan chegaralanmaydi. Ular asarning makon-vaqt qurilishiga singib, syujetning harakat yo'nalishiga ta'sir qilishi mumkin.

Yu.M. Lotmanning badiiy makon haqidagi qarashlari bu masalaning yana bir tomonini tushunishga imkon beradi. Lotman badiiy matnda makon semantik jihatdan bir xil emasligini, uning "ichkari-tashqari", "o'z-begona", "ochiq-yopiq" singari qarama-qarshi maydonlarga ajralishi va ular orasidagi chegara syujet uchun muhim ekanini ko'rsatadi [2]. Ayniqsa, qahramonning bir semantik makondan ikkinchisiga o'tishi yoki bunday imkoniyatdan mahrum bo'lishi voqeaning keyingi rivojiga bevosita ta'sir qiladi. Agata Kristining "O'nta negr bolasi" romanidagi orol ham shu jihatdan e'tiborni tortadi. Bu yerda dengiz shunchaki tabiiy manzara, orol esa jinoyatlar sodir bo'ladigan geografik joy emas. Dengiz materik bilan orol o'rtasidagi chegarani mustahkamlaydi; orolga kelgan personajlar esa asta-sekin tashqi dunyoga qaytish imkoniyatidan mahrum bo'lادilar. Natijada dastlab hordiq chiqarish yoki mehmondorchilik joyidek ko'ringan makon voqealar davomida yopilib boradi va qahramonlarning o'zlari uchun xavf manbaiga aylanadi.

Roman makonining bunday qurilishi tadqiqotchilar e'tiboridan chetda qolmagan. Yuan Wang asardagi makonni topografik, xronotopik va matniy sathlarda kuzatib, orolning syujet rivoji, sirning saqlanishi hamda personajlar ruhiy holatiga ta'sirini ko'rsatadi [3, 853-859]. Biroq "O'nta negr bolasi"da yopiq makonning ta'siri faqat orol bilan belgilanmaydi. U romanning boshidanoq mavjud bo'lgan boshqa bir tizim — sanoq qo'shig'i bilan tutashadi. M. Ayça Vurmay ushbu qo'shiqning asar semantikasidagi mavqeini tahlil qilib, uning takror, yo'qlik, ayb va muqarrarlik ma'nolarini yuzaga chiqarishdagi roliga e'tibor qaratadi [4, 1127-1150]. Ajay Kumar, Deepika va hammualiflari esa sanoq qo'shig'iga narrativ qurilish nuqtayi nazaridan yondashib, undagi ketma-ketlik romandagi o'limlar tartibini oldindan belgilashi, o'quvchi kutishini boshqarishi va psixologik taranglikni kuchaytirishini ko'rsatadilar [5]. Demak, folklorga mansub oddiy sanoq formulasi yozuvchi tomonidan detektiv voqeaning tashkiliy tamoyillaridan biriga aylantirilgan.

Masalaning yana bir muhim jihati shundaki, romanda sanoq va makon bir-biridan mustaqil harakat qilmaydi. Jinpei Wang asarning narrativ diskurs yaxlitligini tekshirar ekan, yopiq makon bilan sanoq qo'shig'ining voqealarni yagona zanjirga birlashtirishdagi o'rnini ko'rsatadi [6, 166-171]. Bu kuzatish roman poetikasini tushunishda muhim bo'lsa-da, masalani folklor xronotopi doirasida ko'rish uchun yana bir savol tug'iladi: nima sababdan bolalar folkloriga xos sodda sanoq formulasi roman davomida qo'rquv uyg'otuvchi muqarrarlik formulasiga aylanadi? Nazarimizda, buning sababini faqat qo'shiqning mazmunidan yoki qotilliklarning unga mos sodir bo'lishidan izlash yetarli emas. Sanoq qo'shig'i orolning yopiq makoni bilan birlashgan paytdagina uning tahdidli mohiyati to'liq namoyon bo'ladi.

Romanning boshlanishida orolga o'n kishi keladi. Keyinchalik har bir yangi o'lim bilan sanoq bittadan kamayadi. Shu bilan birga, tirik qolgan personajlarning vaqt haqidagi tasavvuri ham o'zgaradi: ular uchun vaqt endi oddiy kun va soatlar ketma-ketligi emas, navbatdagi o'limni kutish bilan o'lchanadigan muddatga aylanadi. Eng qizig'i, orolning geografik hajmi o'zgarmasa-da, qahramonlar uni tobora tor va chiqib bo'lmaydigan makon sifatida his qila boshlaydilar. Demak, romanda personajlar sonining kamayishi, vaqtning yakun tomon qisqarishi va makonning psixologik jihatdan torayishi bir vaqtda kechadi. Qo'rquv ham aynan shu uch jarayon tutashgan nuqtada kuchayadi.

Shu holat folklor xronotopining gotiklashuvi haqidagi masalani qo'yishga asos beradi. Bu yerda "gotiklashuv" folklor unsuriga tashqaridan gotik belgilar qo'shilishi ma'nosida tushunilmaydi. Aksincha, folklor formulasining yangi janriy muhitda o'z vazifasini o'zgartirishi nazarda tutiladi. Bolalar o'yiniga mansub sanoq qo'shig'ida takror va kamayish tabiiy ritmik tamoyil bo'lsa, Christie romanida ayni tartib inson hayotining kamayib borishi bilan bog'lanadi. O'yinga xos formula o'lim formulasiga, sanoq esa muqarrar yakunni kutish vositasiga aylanadi. Orolning yopiqqligi bu jarayonga makon beradi, vaqtning qisqarishi esa uning qaytarib bo'lmazligini kuchaytiradi.

Mavjud tadqiqotlarda roman makoni, sanoq qo'shig'ining narrativ vazifasi, o'limlarning strukturaviy ketma-ketligi va diskurs yaxlitligi alohida yoki o'zaro yaqin hodisalar sifatida o'rganilgan [3; 4; 5; 6]. Mazkur maqolada esa masala boshqa nuqtadan qo'yiladi: sanoq qo'shig'i, orol, dengiz, yopiq makon, qisqarib boruvchi vaqt va kuchayuvchi qo'rquv folklor xronotopining gotiklashuvini yuzaga keltiruvchi o'zaro bog'liq poetik tizim sifatida qaraladi. Tadqiqotning maqsadi ham romandagi folklor formulasining makon va vaqt bilan qanday munosabatga kirishishi, bu munosabat qo'rquvni qay tarzda shakllantirishi hamda folklor xronotopining detektiv-gotik syujet tarkibida qanday yangi badiiy vazifa kasb etishini aniqlashdan iborat.

Muhokama va natijalar. Agata Kristining "O'nta negr bolasi" romanida folklor xronotopi syujetning tashqi bezagi emas, balki voqealarning ichki harakatini tartibga soluvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi. Asardagi sanoq she'ri, orol, dengiz, uy, qayiqning kelmasligi, bo'ron, kamayib borayotgan haykalchalar va personajlarning ruhiy holati bir-biridan ajralgan detallar emas. Ular asta-sekin o'zaro tutashib, makon va vaqtni yopiq, qo'rquvli hamda muqarrar yakunga

yo'naltirilgan tizimga aylantiradi. Ayniqsa, romanda bolalar folkloriga mansub sanoq formulasining dastlab beg'ubor eshitalishi, keyinchalik esa o'lim tartibini belgilovchi xavfli modelga aylanishi folklor xronotopining gotiklashuvini kuzatish uchun asosiy nuqtalardan biridir.

Vera xonasida ramkaga joylashtirilgan eski sanoq she'rini ko'rganda uni bolaligidan bilishini eslaydi. She'rning tuzilishi juda sodda: o'nta bola ketma-ket kamayib boradi va oxir-oqibat hech kim qolmaydi [1, 29-b.]. Bolalar folklorida bunday sanoq odatda o'yin tartibini belgilaydi, kimning navbati kelishini aniqlaydi yoki ritmik zavq uyg'otadi. Christie esa ana shu oddiy folklor formulasining semantikasini keskin o'zgartiradi. Roman davomida "o'n-to'qqiz-sakkiz..." tartibi odamlarning kamayib borishiga mos keladi. Natijada sanoq she'ri shunchaki eslatma yoki epigraf vazifasida qolmay, voqealarning ichki vaqtini belgilaydigan mexanizmga aylanadi. Har bir o'limdan keyin sonning kamayishi qahramonlarga keyingi bosqich muqarrar ekanini sezdiradi. Shu sababli romandagi vaqt oddiy xronologik vaqt emas, balki oldindan belgilangan yakun sari qisqarib borayotgan vaqt sifatida idrok qilina boshlaydi.

Folklor formulasining gotik tus olishi aynan shu yerda seziladi. Bolalik bilan bog'liq she'r o'lim tartibini ko'rsata boshlaganda tanish narsa qo'rquvchi mazmun kasb etadi. O'quvchi ham, qahramonlar ham she'rni endi o'yin sifatida emas, kelajakni oldindan aytib turadigan matn sifatida qabul qiladi. Bu hodisa folkloridagi bashorat, taqdir yoki oldindan belgilangan hodisa motivlariga yaqin turadi, biroq Christie uni detektiv syujet ichida yangicha shaklga keltiradi. She'rning har bir bandi voqeadan oldin mavjud bo'lgani uchun qahramonlar nafaqat sodir bo'lgan o'limni, balki hali sodir bo'lmagan o'lim ehtimolini ham his qila boshlaydi. Demak, qo'rquv voqeadan keyin emas, voqeadan oldin tug'iladi. Gotik atmosferaning kuchi ham shunda.

Roman makonining qurilishi bu folklor formulasini yanada ta'sirchan qiladi. Qahramonlar orolni birinchi marta ko'rgan paytdayoq uning tashqi ko'rinishi Verada beixtiyor bezovtalik uyg'otadi. U dengiz bo'yidagi kichik, chiroyli orolchani kutgan bo'lsa, qarshisida suvdan tik ko'tarilgan qoya paydo bo'ladi va uning nimadir jihati Veraga vahimali tuyuladi [1, 22-b.]. Bu tasvir juda muhim, chunki hali hech qanday jinoyat yuz bermagan bo'lsa-da, makon allaqachon xavf belgisi sifatida sezilmoqda. Orol voqealar sodir bo'ladigan betaraf joy emas; u dastlabki uchrashuvdayoq inson ruhiyatiga ta'sir qiladi. Folklor xronotopi nuqtayi nazaridan, qahramonlar shu orolga kelishi bilan oddiy dunyodan ajralgan boshqa bir makonga kiradilar. U yerda tashqi hayotning odatiy qoidalari asta-sekin o'z kuchini yo'qotadi.

Dengiz bu jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi. Sanoq she'rini o'qib bo'lgach, Vera deraza yoniga keladi va bepoyon suvni ko'radi. Yerning ko'rinmasligi, atrofning suv bilan o'ralgani uning xotirasida o'lim bilan bog'liq eski kechinmani uyg'otadi; sokin dengiz birdan shafqatsiz, o'z qo'liga tortuvchi kuch sifatida seziladi [1, 30-b.]. Bu yerda makon va xotira tutashadi. Dengiz bir tomondan real tabiiy to'siq, ikkinchi tomondan Vera ongida o'lim bilan bog'langan ichki makondir. Shunday qilib, romanda geografik makon bilan ruhiy makon bir-birini kuchaytiradi. Sanoq she'ri vaqtning cheklasi, dengiz makonni cheklaydi. Ikki cheklov birlashganda esa qahramon uchun qochish imkoniyati ham tashqi, ham ichki jihatdan torayadi.

Orolga yetib bormasdan avvalgi epizodlardan biri ham keyingi voqealarning ohangini oldindan belgilaydi. Dengizchi chol dovul yaqinlashayotganini aytadi va "jazo kuni yaqin"ligi haqida ogohlantiradi [1, 16-17-b.]. Bu ogohlantirish dastlab ortiqcha, hatto mast odamning gapidek taassurot uyg'otishi mumkin. Lekin roman rivojida uning ma'nosi o'zgaradi. Folklor va mifologik matnlarda qahramon ko'pincha noma'lum makonga kirishidan oldin ogohlantiriladi; u bu ogohlantirishning asl mazmunini faqat keyinchalik anglaydi. Christie romani ham shu qadimiy strukturani eslatadi. Biroq "jazo kuni" bu yerda mistik hukm sifatida emas, qahramonlarning o'tmishdagi ayblari bilan bog'langan sun'iy, puxta tashkil etilgan jazolash tizimi sifatida amalga oshadi. Shu sababli folklor motivi detektiv va gotik ma'nolar bilan qayta ishlanadi.

Vaqtning o'zgarishi ham orolga xos xususiyatlardan biriga aylanadi. General Makartur ular orolga "atigi bugun" kelganini anglab, shunga qaramay vaqt juda sekin o'tayotganini his qiladi [1, 67-b.]. Shu paytda dengiz shovqini kuchayadi, shamol ham zo'rayib boradi. Bu epizod xronotopning ichki tabiatini yaqqol ko'rsatadi: tashqi vaqt bilan qahramon his qilayotgan vaqt bir xil emas. Taqvim bo'yicha bir kun ham o'tmagan, biroq ruhiy jihatdan voqealar uzoq davom etayotgandek tuyuladi. Qo'rquv vaqtning cho'zadi, sanoq esa uni qisqartiradi. Bir qarashda zid ko'ringan bu ikki holat aslida bir-birini to'ldiradi: qahramon uchun har bir soat uzoq, lekin umumiy yakun tobora yaqin. Natijada muqarrar vaqtning g'alati psixologik modeli yuzaga keladi.

Qayiqning kelmasligi orolning haqiqiy yopiq makonga aylanishida burilish nuqtasidir. General Makartur "biz bu yerdan hech qayoqqa ketmaymiz" degan fikrga kelganda orolning mohiyati qahramonlar ongida butunlay o'zgaradi [1, 79-b.]. Shu paytgacha qahramonlar tashqi dunyoga qaytish mumkinligiga ishonib yashashgan. Qayiq kelishi ularning umidini materik bilan bog'lab turgan edi. Endi bu aloqa uziladi. Orol geografik jihatdan avval ham yopiq edi, ammo endi u psixologik jihatdan ham berk makonga aylanadi. Qahramonlar o'zlarini ichkarida qolgan odamlar sifatida his qila boshlaydi. Shu nuqtadan keyin tashqi dunyo emas, aynan orol ichidagi odamlar xavf manbai sifatida ko'rina boshlaydi.

Tabiat ham bu yopiqlikni kuchaytiradi. Shamol kuchayadi, dengiz mavjlanadi, baliqchilar qayig'i chiqmaydi, motorli qayiq ham ko'rinmaydi, hatto qishloq qoyalar ortida ko'zdan yo'qoladi [1, 81-82-b.]. Bu tasvirda tashqi dunyo tom ma'noda ko'rinmay qoladi. Materik borligini qahramonlar biladi, lekin unga yetish imkoniyati yo'q. Lotman ta'kidlagan "ichkari-tashqari" qarama-qarshiligi nuqtayi nazaridan qaraganda, orol "ichkari" makon, materik esa "tashqari" makon sifatida ajraladi; dengiz esa ularni ajratuvchi chegara vazifasini bajaradi. Gotiklashuv aynan shu chegaraning berkitilishi bilan kuchayadi. Makon endi qahramonlarni himoya qilmaydi, aksincha ularni qotil bilan birga ichkarida ushlab turadi.

Sanoq she'rining haykalchalar orqali moddiylashuvi folklor formulasining makon bilan qo'shilib ketishini yanada yaqqol ko'rsatadi. Rojers haykalchalarning sakkizta bo'lib qolganini ko'rib hayratga tushadi [1, 81-b.]. Shu nuqtadan boshlab she'r faqat devordagi matn bo'lib qolmaydi; u uy ichida moddiy shaklga ega bo'ladi. Har bir yo'qolgan haykalcha

odamlarning kamayishini takrorlaydi. Boshqacha aytganda, folklor formulasi endi makonni ham boshqaradi. Xona, stol, haykalchalar va sanoq bir tizimga kiradi. O'lim nafaqat personajlar sonida, balki buyumlarning sonida ham aks etadi. Shu sababli uy ichidagi oddiy detal ham qo'rquvning bir qismiga aylanadi.

Tirik qolganlar kamaygani sari qo'rquv ularning tashqi xatti-harakatini ham o'zgartiradi. Muallif besh kishining holatini tasvirlar ekan, ularni go'yo jazo zanjiriga bog'langan mahbuslarga qiyoslaydi; ular bir-biridan shubhalanib, hatto ibtidoiy va hayvoniy holatga tushib boradilar. Lombard eng kichik tovushga sergak tortadi, Vera esa deyarli qotib qolgan holatda tasvirlanadi. Bu o'zgarish shuni ko'rsatadiki, qo'rquv faqat ichki kechinma emas. U makon bilan munosabatni, harakatni, qarashni, hatto odamlarning bir-biriga bo'lgan masofasini o'zgartiradi. Orol kichraymaydi, lekin tirik qolganlar uchun uning har bir burchagi xavfli bo'lib boradi. Demak, fizik makon o'zgarishsiz qolsa ham, psixologik makon tobora torayadi.

Roman oxiriga yaqin orolda atigi uch kishi qolganida bu jarayon eng keskin nuqtaga yetadi. Ular bir-biridan shu darajada qo'rqadiki, har qanday vaziyatga tayyor turadi [1, 219-b.]. Shu nuqtada folklor xronotopining asosiy uch unsuri bir joyga jamlanadi: personajlar soni kamaygan, vaqt finalga juda yaqinlashgan va orol psixologik jihatdan deyarli chiqib bo'lmaydigan qamoqqa aylangan. Qo'rquv ham aynan shu uch jarayon bir-birini kuchaytirgan sari ortadi. Shu sababli romandagi gotik kayfiyatni faqat qorong'ilik, bo'ron yoki noma'lum qotil bilan izohlash yetarli emas. Uning ildizi chuqurroq: folklor formulasi vaqtni muqarrar qiladi, orol va dengiz makonni yopadi, qahramonlarning kamayishi esa har bir keyingi lahzani tobora og'irlashtiradi.

Agata Kristining "O'nta negr bolasi" romanida folklor xronotopining gotiklashuvi folklor unsurining shunchaki detektiv syujetga kiritilishidan iborat emas. Sanoq she'ri, yopiq orol, dengiz chegarasi, bo'ron, qayiqning kelmasligi, haykalchalarning kamayishi va qahramonlar ruhiyatidagi o'zgarishlar yagona tizim sifatida ishlaydi. Bolalar o'yiniga xos sanoq o'lim tartibiga, orol dam olish makonidan qamoqqa, vaqt esa oddiy davomiylikdan muqarrar yakun sari ortga sanaladigan jarayonga aylanadi. Folklor xronotopining gotik mohiyati ham aynan shu o'zgarishda namoyon bo'ladi: tanish va oddiy formula odam taqdirini belgilovchi dahshatli qonun tusini oladi, makon va vaqt esa shu qonunning amalga oshishi uchun bir-birini to'ldiradi.

Xulosa. "O'nta negr bolasi" romanini folklor xronotopi nuqtayi nazaridan kuzatish shuni ko'rsatadiki, asardagi sanoq qo'shig'i voqealarga shunchaki folkloriy ruh berish uchun kiritilmagan. U orolning yopiq makoni bilan bog'lanib, asta-sekin qahramonlar taqdirini boshqarayotgan muqarrar tartibga aylanadi. O'limlar sodir bo'lgani sayin sanoq kamayib boradi, shu bilan birga, qahramonlarning qutulish uchun qolgan vaqti ham qisqarayotgandek tuyuladi. Orol esa o'zining geografik chegaralarini o'zgartirmasa-da, odamlar kamaygani va qo'rquv kuchaygani sari yanada tor, xavfli va chiqib bo'lmaydigan makon sifatida idrok etiladi.

Bizningcha, romandagi folklor xronotopining gotiklashuvi aynan shu bog'liqlikda yaqqol ko'rinadi. Bolalar o'yiniga xos bo'lgan sodda sanoq tartibi o'limlarning ketma-ketligini belgilovchi dahshatli formulaga aylanadi. Natijada orol, sanoq va vaqt bir-birini to'ldiradi: orol qochish imkoniyatini cheklaydi, sanoq navbatdagi qurbonni eslatib turadi, vaqt esa muqarrar yakunga yaqinlashtiradi. Shu jihatdan romandagi qo'rquv alohida dahshatli hodisalardangina emas, balki makon va vaqtning insonni muqarrar yakun tomon siqib borishidan tug'iladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Бахтин, М. М. *Формы времени и хронотопа в романе: очерки по исторической поэтике* / М. М. Бахтин // *Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет*. – Москва: Художественная литература, 1975. – С. 234 – 407.
- [2] Лотман, Ю. М. *Структура художественного текста* / Ю. М. Лотман. – Москва: Искусство, 1970. – 384 с.
- [3] Wang, Y. A study of Agatha Christie's spatial narrative in *And Then There Were None* / Y. Wang // *Proceedings of the 2022 International Conference on Science Education and Art Appreciation (SEAA 2022)*. – Atlantis Press, 2022. – P. 853-859. – DOI: 10.2991/978-2-494069-05-3_104.
- [4] Vurmay, M. A. Detection or endless deferral/absence in detective fiction: Agatha Christie's *And Then There Were None* / M. A. Vurmay // *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. – 2017. – Vol. 57, No. 2. – P. 1127 – 1150.
- [5] Kumar, A., Deepika et al. Ten little soldiers: Nursery rhyme as a narrative device in Agatha Christie's *And Then There Were None* / A. Kumar, Deepika et al. // *International Journal for Multidisciplinary Research*. – 2026. – Vol. 8, No. 4. – DOI: 10.36948/ijfmr.2026.v08i04.83994.
- [6] Wang, J. The narrative discourse coherence of *And Then There Were None*: Based on the textual logic analysis of detective fiction / J. Wang // *Journal of Education and Educational Research*. – 2025. – Vol. 14, No. 1. – P. 166 – 171. – DOI: 10.54097/gmbxcp41.
- [7] Kristi, A. *O'nta negr bolasi: roman* / A. Kristi; rus tilidan H. Teshaboyev tarjimai. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016. – 224 b.
- [8] – ISBN 978-9943-27-681-9.